

Türkiýe türkmenleri

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar, Türkmen dili

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Türkiýe türkmenleri ÝER ÝÜZÜNDE TÜRKMEN SENDEN NYŞAN KÄN...

► TÜRKIÝELI TÜRKMENLER

Öz resmi demografik görkezijilerimizde Türkiýede ýaşayan türkmenler hakynda hiç hili maglumat ýok. Olarda Türkiýede ýaşayan türkmenleriň sanynyň uýgunlaşmak (assimilleşmek) prosesi netijesinde ep-esli azalandygy diňe agzalmak bilen oňulypdyr.

Kiçi Aziýanyň türkmen ilatynyň kemala gelmeginde XI-XII seljuklary uly rol oýnapdyrlar. Munuň netijesinde Kiçi Aziýa Seljuklar döwletiniň bir welaýatyna öwrülipdir. Soňra onuň teritoriýasynda Rum Seljuklar döwleti (Anadoly Seljukly türkmen döwleti – t.b.) döredi. Türkiýede ýaşayan uly taýpalaryň biri hem kynyklar bolupdyr. Olar, megerem, Seljuklaryň ýörişi wagtynda tutuşlygyna Türkiýä geçendirler. Çünki Türkiýede 28 ýer-ýurt ady şol taýpanyň ady bilen baglanyşyklydyr.

Seljuklara goşulyşyp Anadola gelem oguz-türkmen ilatynyň sany M.H.Ýynançynyň maglumatlaryna göreş 520-560 müň adama golaý, I.Kafesoglunyň maglumatlaryna göreä bolsa, 550-560 müň adam bolupdyr. D.Ý.Ýeremeýewiň maglumatlaryna göreä, XI asyrdan Anadola gelen türki çarwalary sany 1 million adama golaý bolmaly. Özi-de ol olaryň aglabasyny oguz we türkmen taýpalarynyň adamlary hasaplaýar (22:53-54).

Türkiýede ýaşayan türkmenler bilen Türkmenistanyň ýerli ilatynyň arasynda genetiki arabaglanyşyk bar. Türkmenistandaky tire-taýpalar, uruglar – ýazyr-garadaşlylar, salyrlar, tekeler, baýatlar, baratlar, owşarlar, begdililer, baýyndyrlar, gaýylar, garagoýunlylar, akgoýunlylar we beýlekiler Türkiýe türkmenlerinde hem bar.

Türkiýede türkmenler bilen bir hatarda 10 müň gagauz (gök oguzlar, gagauz türkmenleri – t.b.) ýaşayar. Şeýle hem türk

halkynyň sostawynda aslyny türkmenlerden alyp gaýdýan abdallar, ýurýuklar (ýörükler, ýörük türkmenleri – t.b.) ýaly etnografik toparlar bar. Türkmenler we ýurýuklar Ýakyn we Orta Gündogar halklarynyň içinde ýeke-täk diýen ýaly dolihossefal (süýrikelle) antropologik keşpli etnografik birlikler bolup durýarlar. Ýurýuklaryň sostawynda asly türkmenlerden bolan týurkmen, tekeli, gara tekeli, mämmet tekeli, gara goýunly, eski, gara öýli ýaly tireler we uruglar bar.

Türkiýede bir milliona ýakyn ýurýuk ýaşaýar. Olaryň sany ýaňy-ýaňylaram, 1960-njy ýylda hem 500 müň adam ekeni (53:63-69). Olar günbatar, günorta-günbatar we günorta Anadolyynyň daglyk raýonlarynda ýaşaýarlar. Ýurýuklar XI-XIII asyrlarda Zakaspiden, şeýle hem Zakawkazýeden, Balkandan Türkiýä gelen oguz taýpalarynyň soňky nebereleridir. Bu etrapda türki halklar gelmezden öň ýaşan arap we kürt çarwalary hem ýurýuklaryň sostawyna goşulyp gidipdirler. Plýanolyň maglumatlaryna görä, ýurýuklaryň diňe 50 müňi çarwaçylyk bilen meşgullanýarlar. (65:143)

Orta Anadolyynyň ilatly punktlarynyň arasynda türkmeniň baýat tioresiniň adyny göterýän 16 oba bar. Türkmenler Türkiýäniň 10 welaýatynda anadoly abdallary hökmünde tanalýarlar.

Türkiýäniň türkmen ilatynyň uly böleklero Merkezi, Günorta-Gündogar we Günorta Anadolyda, Konýa raýonlarynda, Tuz kölüniň ýakasynda, Tawr daglarynda, Konýa, Içel-Mersin, Seyhan – Adana welaýatlarynyň çatrygynda ýurýuklar bilen goňsuçylykda ýaşaýarlar. Türkiýäniň demirgazyk çetindäki Erzurum, Çoruh, Kars welaýatlary bolsa türkmenleriň has kiçeňräk etniki toparlarynyň ýaşaýan ýerleridir.

Marat DURDYÝEW,
Şöhrat KADYROW.

◆ ◆ ◆

♣ Goşmaça peýdalanmak üçin ylmy we edebi-çeper çeşmeler:

1. M.Durdyýew, Ş.Kadyrow «Dünýädäki türkmenler (taryhy-demografik syn)», Aşgabat, «Harp», 1991 ý;

2. Гордлевский В.А. «Государство Сельджукидов Малой Азии», Избр.сов. т 1, Москва 1960;
3. Еремеев Д.Е. «Происхождение юрюков и туркмен Турции и основные этапы их истории» / В кн.: Этнические процессы и состав населения в странах Передней Азии. Т. 83. М-Л. 1963;
4. Агаджанов С.Г. «Средневековые этнонимы названия «туркмен» / Проблемы этногенеза туркменского народа», Ашхабад-1977;
5. Ýsmaýyl Bozkurt «Anadoly türk taýpalary» («Anadolu türk aşiretleri»), «Ötüken» neşirýaty;
6. Tufan Gündüz «Anadolyda türkmen taýpalary» («Anadoluda türkmen aşiretleri»);
7. Mehmet Erjan, Mustafa Alijan «Türkleriň ýitirim bolan asyry: BEGLIKLER DÖWRI (Türkiýe taryhy)», «Timaş» neşirýaty;
8. Kemal Koçarslan «Goçgyry – türkmen taýpalary» («Tarihi süreç içerisinde: KOÇGIRI – TÜRKMEN AŞIRETLERİ»);
9. Aly Ryza Özdemir «Ýitirim bolan türkler» («KAYIP TÜRKLER: Etnik cografiya bakımından kürtleşen türkmen aşiretleri»), «Kripto» neşirýaty;
10. Ýusup Halajogly «Kaýseri taýpalary, jemagatlary, oýmaklary 1488-1650» («Kayseri aşiretleri, cemaatleri, oymaklary 1488-1650»), Ankara-2015;
11. Faruk Sümer «Oguzlar-türkmenler», türkmen diline terjime edenler: M.Áýdogdyýew, Ý.Mämmediýew;
12. S.G.Agajanow «Seljuklylar», «Ötüken» neşirýaty;
13. Garip Görgüli «Türkler, türkmenler, ýörükler: kökleri, göçä-göçlükleri, döp-dessurlary we urp-adatlary» («TÜRKLER, TÜRKMENLER, ÝÖRÜKLER: Kökleri, göçleri, gelenekleri, örf ve adetleri»);
14. Georges Pachymeres «Wizantiýalynyň gözi bilen türkler» («Bizanslı gözüyle TÜRKLER»);
15. Ahmet Taşgyn «Türkmen alewiler»;
16. Haldun Erogly, Haluk Kortel «Türkmen taýpalary» («Türkmen aşiretleri»);
17. Hasan Babajan, Serwet Awşar «Türkmen taýpalary» («Türkmen aşiretleri»), «Geçit» neşirýaty;
18. Paşabeýzada Omar Aly Beý «Türkmen gyzy» (roman), «Kurgan» neşirýaty;

19. Haýry Özdogan «Türkmen gyzy», 1955;
20. Weli Saltyk «Türkmen gozgalaňlary» («Türkmen isyanlary»);
21. Baky Ýaşa Altynok «Anadolyda türkmenler: Bir türkmen ozany Aşyk Hüseyin»;
22. Ahmet Taşgyn «Orta asyr Anadolysynda bir türkmen şeyhi Dädem Garkyn» («Ortaçağ Anadolu'sunda Bir Türkmen Şeyhi DEDE GARKIN»), «Önsöz» neşirýaty;
23. Doktor Eraýliç, Inžener Rowling «Türkmen taýpalary» («Türkmen aşiretleri»), türk diline terjime eden: Habyr Adem;
24. Aly Ýürük «Türkmen toýy» («Türkmen Düğünü»);
25. Lale Uluç «Türkmen häkimler, şirazly ussalar, osmanly okumyşlar» («Türkmen valiler, şirazlı ustalar, osmanlı okurlar»);
26. Mustafa Ilbeý «Geçmişden günümüze türkmenler (oguzlar)»;
27. Musa Seyirji, Ahmet Topbaş «Afyonkarahisar sebitindäki türkmen mazar daşlary» (Afyonkarahisar yöresi türkmen mezar taşlary»). Taryhy makalalar